

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

УДК 323.15

Г. Луцишин

Національний університет „Львівська політехніка”

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ В УМОВАХ ПОЛІЕТНІЧНОСТІ

© Луцишин Г., 2009

Аналізується розвиток політичної нації у сучасних умовах, яка сприяє стабілізації міжетнічних відносин, гармонізації інтересів титульної нації та національних меншин, виступає важливим стимулом для консолідації суспільства. Також розглядається процес конституювання політичної нації як на внутрішньому, так і зовнішньому рівнях, вплив національних меншин на процес націєтворення.

The author analyzes the development of the political nation in current conditions which promotes stabilization of interethnic relationships, harmonization of interests of the title nation and national minorities, acts as a significant stimulus for consolidation of the society, and studies the process of constituting a political nation both internally and externally, the impact that national minorities have on the process of creating a nation.

Про українську політичну націю в сучасних умовах найактивніше почали говорити після Помаранчевої революції, зокрема, серед науковців постійно тривають дискусії, якою ж повинна бути українська нація – політичною, етнічною чи етнополітичною, до того ж, щоб вона залишалась сильною і разом з тим не перетворилась у „безнаціональну державу”. Єдина політична нація формується за умов стабільних економічних, соціальних, політичних та духовних чинників, а також під час її створення мають враховуватися інтереси усіх національностей, що проживають на території України.

Мета роботи – визначити зміст категорії „політична нація” як важливий крок до вивчення сучасних етнополітичних процесів, а також здійснити розробку прикладних рекомендацій щодо розвитку моделі політичної нації.

Етнополітичні процеси останніх років в Україні все активніше свідчать про те, що в українській нації співіснують етнічний та політичний чинники, однак в окремі періоди можна спостерігати певну зміну їхнього балансу, коли поряд із міцним етнічно-мовним компонентом української ідентичності дедалі більшої ваги набуває компонент територіально політичний. Разом з тим подолання регіональних, культурологічних відмінностей в менталітеті нашого народу, об’єднання в єдину українську політичну націю, не враховуючи національні відмінності та особливості окремих регіонів, проходить із значними труднощами.

Актуальними зарубіжними дослідженнями у сфері розвитку політичної нації є праці Б. Андерсона, Е. Сміта, К. Дойча, П. Бурдьє. Серед українських дослідників особлива увага цьому приділяється у працях таких науковців, як Варзар І.М., Євтух В.Б., Римаренко Ю.І., Кресіна І., Колодій А.Ф., Курас І.Ф., Картунов О.В., Шкляр Л.Є. та ін.

Саме науковці ХХ ст. сформували основні теорії політичної нації у багатонаціональних державах, зокрема, поширеними стають дослідження нації в контексті практичної політології, а також дослідження мають науково узагальнювальний характер з проблем націології.

Більшість сучасних західних учених є прихильниками політичної теорії нації, розглядаючи націю як територіально-політичне утворення. Формування політичної нації відбувається у тісному взаємозв’язку держави, її титульного етносу та національних меншин. Разом з тим для усіх визначень поняття нації, хоча б частково, але завжди присутній етнічний компонент – мова, культура, традиції тощо. В окремих країнах, зокрема моноетнічних, поняття етнічної та політичної нації збігаються. Етнополітика держави в умовах

творення політичної нації формується за принципом „єдність в різноманітності”, а європейські перспективи України тісно пов’язані з її здатністю зберігати й інтегрувати своє багатоетнічне суспільство.

Розвиток політичної нації є одним із способів стабілізації міжетнічних відносин, гармонізації інтересів титульної нації та національних меншин, важливим стимулом для консолідації суспільства. Також основою для побудови політичної нації є добре сформовані політичні та економічні зв’язки, які підкріплені культурою, мовою, традиціями. Важливим є і те, що політична нація виражає волю усіх суспільно активних громадян в поліетнічному суспільстві, вона сприяє активній інтеграції суспільства на рівні політичних відносин, разом з тим важливим є врахування етнічних чинників, зокрема, врахування інтересів різних національних меншин. Оскільки більшість сучасних держав є поліетнічними, то питання розвитку політичної нації в таких державах залишається актуальним.

Процес конституювання політичної нації відбувається як у внутрішньому, так і зовнішньому вимірах. Внутрішній вимір включає внутрішньонаціональні етнополітичні процеси, які перетворюють націю в активного суб’єкта політичних відносин. Зовнішній вимір конституювання політичної нації виражається у тому, що нація стає активним суб’єктом міжнародних відносин, захищає національні інтереси у системі міжнародних відносин. Важливими є особливості та умови формування політичної нації в перехідний період розвитку держави, зокрема, трансформації політичного режиму, оскільки це вимагає пошуку нової моделі етнонаціональної стабільності та утвердження національного суверенітету.

На розвиток нації значний вплив має і характер міжнаціональних відносин, зокрема і те, як національні меншини реагують на процес націєтворення. Зокрема, В. Кимлічка вказує на таку можливу поведінку національних меншин під час націєтворчих процесів, як: національні меншини інтегруються в культуру більшості і підтримують націєтворчі процеси; національні меншини домагаються прав і повноважень самоуправління (активно формують свої політичні інститути та наголошують на своїй окремішності); національні меншини погоджуються на постійну маргіналізацію [2, с. 31–32]. Практика показує, що в одних випадках представники меншин охоче та активно беруть участь у роботі органів влади країни розселення меншини, фактично співпрацюючи із державою, тоді як у інших ситуаціях меншина сповідує філософію крайнього сепаратизму. Аналогічно одні меншини активно контактують із політичними інститутами країни їх проживання та громадянства, прагнучи продемонструвати свою лояльність до неї, тоді як інші активно шукають підтримки та захисту за кордоном – у етнічної батьківщини або у міжнародних організацій.

Факти свідчать, що в місцях компактного проживання національних меншин в Україні можна спостегірати певне напруження у міжнаціональних відносинах, що не може не викликати занепокоєння. Так, Автономна Республіка Крим залишається регіоном з високим етноконфліктним потенціалом. Подібна ситуація спостерігається і в Одеській області, де періодично виникають проблеми у відносинах між ромським етносом та представниками інших груп. У місцях компактного проживання болгар і гагаузів спостерігається етнотериторіальне й соціальне розмежування. Подібну ситуацію можна прослідкувати і в інших регіонах. Як наголошує О. Хорошилов, процеси етноінтеграції не відбуваються самі по собі – тут значну роль відіграють так звані системоутворювальні чинники: окремий етнос чи етнічна група, еліта, ідея, спільна мета тощо. На його думку, в Україні, враховуючи її історико-культурну спадщину та етнополітичні реалії, єдиним ефективним шляхом прискорення конституювання політичної нації може бути лише патерналістська модель етнонаціональної політики держави. Саме держава повинна виступати в ролі головного ініціатора „розбудовчих” процесів у національній сфері. Але ж як уникнути очевидних ризиків, якими загрожує цей суто „конструктивістський” варіант націєтворення – спроб примусової гомогенізації суспільства, прагнення звести усіх до певних „загальноприйнятних” стандартів? [6, с. 24].

Разом з тим в сучасних умовах на процес націєтворення впливає надзвичайно багато чинників, зокрема, значний вплив мають і зовнішньополітичні чинники, до того ж, коли йдеться про розвиток нації в поліетнічній державі. Значний вплив на позицію національних меншин у процесах націєтворення має також етнічна батьківщина, яка є скоріше продуктом політичної взаємодії. Це означає, що певна країна здобуває статус етнічної батьківщини національної меншини у разі, коли політична еліта цієї країни проводить політику пошуку та визначення етнонаціональної спільності із представниками етнічних груп в інших країнах. Інакше кажучи, політична еліта „батьківщини” формує уявлення про представників певних етнічних груп в інших країнах як про представників однієї нації. Практика показує, що, проводячи таку політику в життя, „батьківщина” вдається до певних політичних дій під гаслом захисту інтересів меншини. Така політика набуває різних форм, починаючи від надання „батьківщиною” привілеїв щодо імміграції та здобуття громадянства для представників меншини. Як приклад, можна навести рішення у 2007 р. польського сейму про запровадження „карти поляка”, яке ставить за мету компенсувати моральні та матеріальні втрати своїм співвітчизникам. Власник такої карти має право на отримання безкоштовної десятирічної візи до Польщі,

легальне працевлаштування, безкоштовне навчання, соціальну допомогу. Для того, щоб отримати „карту поляка”, громадянин України повинен довести, що він вважає себе належним до польського народу, знає польську мову, підтримує національні традиції та звичаї [1]. Отже, можемо спостерігати певною мірою тристороннє співвідношення (трикутна політична конфігурація) національної меншини, її країни проживання та етнічної батьківщини. Тісний взаємовплив цих компонентів можемо прослідкувати у нових незалежних державах, які поступово перетворюються у національні держави. Така політика розвивається у активному співвідношенні національних меншин та відповідних їх етнічних батьківщин. У цьому просторі окрема національна меншина та її етнічна батьківщина постійно слідкують за ситуацією у новій незалежній державі, особливо гостро реагуючи на процеси розвитку титульної нації, процеси національної інтеграції. Національна меншина та її етнічна батьківщина можуть вдатися до конкретних дій, створюючи як позитивний, так і негативний образ держави. Наприклад,, національна меншина може виступити із організованим протестом проти асиміляційної політики, вимагати автономії або навіть погрожувати територіальним відокремленням. Своєю чергою, етнічна батьківщина, слідуючи своєму правові захищати інтереси національної меншини за кордоном, може надавати останній моральну та матеріальну підтримку, а також виступати із офіційними формами протесту (наприклад,, до міжнародних організацій). Зрозуміло, що такі форми протесту матимуть свій вплив на державу, у якій формується нація, проте вони навряд чи змусять її (державу) відмовитися від власної політики національного розвитку. До того ж в окремих випадках такі дії можуть призвести до інтенсифікації згаданої політики. Так, наприклад,, національну меншину може бути звинувачено у нелояльності, а етнічну батьківщину меншини – у спробах незаконного втручання у внутрішні справи незалежної держави.

Як свідчать факти, жодна із акцій, які проводять національні меншини, не обходиться без участі представників з їхньої етнічної батьківщини. Уже традиційними акціями національних меншин є з'їзди, дні культури, відкриття національних культурних центрів тощо. Сьогодні одним із головних положень нової російської зовнішньополітичної концепції є "права російських співвітчизників". Представляючи нову російську зовнішньополітичну концепцію, було наголошено на тому, що "Росія вживатиме усіх необхідних заходів для захисту своїх співвітчизників". Цікаво, що співвітчизниками визнаються не лише громадяни Росії, але й ті, хто вважає російську мову рідною [4]. Питання "захисту співвітчизників" залишається для Росії одним з вразливих і одночасно одним із ключових чинників політики стосовно країн СНД. У «Федеральній программе по піддержке соотечественников за рубежом» йдеться про те, що Росія, у разі ущемлення прав співвітчизників, має намір використовувати усі міжнародно визнані заходи для їх захисту. Якщо враховувати невизначеність терміна «співвітчизники» і часте його трактування як «російськомовне населення», то це відкриває широкі можливості для втручання у внутрішні справи інших держав.

Зовнішньополітичні впливи інших держав в Україні залишаються доволі помітними. Національні меншини часто використовуються як інструмент забезпечення власного інформаційного, культурного та політичного домінування в окремому регіоні, що, звісно, впливає на міждержавні відносини. Наприклад,, Угорщина і Словаччина підтримують вже довгий час рух політичного русинства в Україні. Зокрема, у 1992 р. владою Угорщини було зніційовано створення так званого “тимчасового уряду Підкарпатської Русі”. Хоча українська влада не визнає русинів окремою національністю, у жовтні 2008 р. в м. Мукачево (Закарпатська обл.) відбувся Європейський конгрес русинів, де було прийнято рішення про перетворення Закарпатської області в Республіку Підкарпатська Русь – національну автономію русинів. За даними перепису 2001 року, русинами себе визнали 10 тис. осіб. Водночас найактивніше за "права русинів" борються активісти проросійських молодіжних організацій та представники УПЦ Московського патріархату. У політичних колах України це рішення викликало швидше скептичні настрої; заяв та коментарів представників державної влади фактично не було.

В угорських ЗМІ неодноразово наводились приклади порушення Українською державою прав національних меншин, ущемлення національних інтересів угорської діаспори в Україні. Як основний варіант вирішення цієї проблеми владою Угорщини розглядається можливість утворення в Закарпатті угорської автономії в межах території Ужгородського, Мукачівського, Виноградівського та Берегівського районів. Від України вимагається дотримання прав національних меншин у таких формах, як культурна, економічна і територіальна автономія [3, с. 97]

Конфліктним питанням залишається ситуація в Чернівецькій області, з огляду на вимогу певних політичних сил про перегляд кордонів між Україною та іншими державами, які межують з Чернівецькою областю. Так, за результатами проведеного в області соціологічного дослідження у 2002–2003 роках, кількість респондентів, які висловлюються за зміну кордонів, зростає з 2003 року удвічі (2002 р. – 8,4 %, 2003 р. – 17,0 %) [5, с. 61]. Подібна позиція чітко спостерігається серед румуно-молдавського населення.

У «Стратегії національної безпеки Румунії» зазначається, що в галузі зовнішньої політики вона «підтримуватиме румунські громади за кордоном з метою збереження їх національної, культурної та духовної ідентичності та відстоювання їх права на румунську самоідентифікацію [6, с. 244]. Також реалізуються програми фінансової підтримки румунської діаспори. Серед громадських організацій Румунії, діяльність яких передбачає підтримку зв'язків з діаспорою, найактивніше діють «Румунська культурна фундація», рух «За Бессарабію і за Буковину», «Герцаївський край»? Ці організації ініціюють різноманітні гуманітарні та політичні акції на підтримку румунської меншини в Україні, а також слідкують за «дотриманням прав етнічних румунів», вимагаючи їх активнішої підтримки владними структурами Румунії. Румунська сторона заохочує мешканців Буковини наданням румунського громадянства, зокрема за неофіційними даними, осіб, які отримали румунський паспорт, лише на території Чернівецької області вже нараховується від 10 до 30 тис. Це сприяє зміцненню політичного впливу Румунії у регіонах, що раніше входили до її складу.

Характеризуючи діяльність національних товариств в Україні за останні роки, можемо стверджувати, що, окрім забезпечення національних та духовних потреб, рівень політичної активності національних меншин як в середині держави, так і на міжнародному рівні значно зріс, і є характерним для найчисельніших та суспільно активних – росіян, євреїв, поляків, угорців, румунів. Однак чи не найактивнішими на міжнародному рівні виявились організації єврейських та російських національних меншин, які неодноразово представляли Україну на міжнародному рівні (участь у міжнародних конференціях, з'їздах, симпозіумах тощо). Цікаво, що в Україні почали створюватись окремі організації національних меншин, головна роль яких – представництво на міжнародному рівні. Серед таких організацій можна назвати Єврейську конфедерацію України, Всеукраїнський єврейський конгрес, Товариство російської культури «Русь», які створювались саме з метою об'єднання громад національних меншин та представлення їх інтересів як в Україні, так і за кордоном, створення представницьких органів національних меншин України у світі.

Аналізуючи сучасну етнополітичну ситуацію в Україні, можна стверджувати, що національний чинник суспільно-політичного життя держави є доволі впливовим, зокрема, відбувається поступовий розвиток та активізація української більшості і разом з тим інтеграція національних меншин у внутрішньодержавні процеси.

Як бачимо, окреслені питання є доволі складними та неоднозначними у своєму вирішенні і вимагають нових підходів в системі міжнаціональних взаємин та розвитку етнополітики загалом. Багато питань залишаються відкритими та дискусійними, наприклад, якими повинні бути політичні позиції батьківщини щодо країни або країн проживання діаспори? Наскільки активно «батьківщина» повинна втручатися у національну політику країн проживання власної діаспори? Окрім того, яке місце повинна займати ця політика у системі міждержавних стосунків «батьківщини» загалом? Наскільки активно «батьківщина» повинна реалізувати політику підтримки власної діаспори через міжнародні організації тощо.

Як бачимо, в умовах сучасної глобалізації та розвитку відкритих суспільств, поширення масової культури, процесів міждержавної залежності національність залишається важливим чинником впливу на внутрішньополітичні та міжнародні процеси. Разом з тим в поліетнічній державі на формування політичної нації впливає багато чинників, зокрема і характер взаємовідносин держави, її титульного етносу, національних меншин та їх етнічної батьківщини. За умови слабкості впливів інших „націотворчих” чинників саме держава має ініціювати розбудовчі процеси у національній системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Карта поляка» – дармовий сир для українців // Україна і час. – 27 березня 2007 р. 2. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин. – Харків, 2001. 3. Круглашов А. Буковинська етнополітична мозаїка: історична спадщина та сучасні тенденції // Політичний менеджмент. – 2004. – № 2. – С. 47–64. 4. На шкоду двостороннім відносинам // Урядовий кур'єр. – 2000 – 21 липня. – С. 2. 5. Парфенов О. Основні аспекти зовнішньої політики Румунії стосовно етнічних румунів в Україні // Наукові записки ІПіЕНД. – 2003. – Вип. 24. – С. 242–258. 6. Хорошилов О. Українська політична нація: сценарій конституювання // Політичний менеджмент. – 2004. – № 5 (8). – С. 23–30.